

UDK: 343.237

izvorni znanstveni rad
primljen 30. listopada. 2002.

Dr. sc. Mirko Tomić,
redoviti profesor Pravnog fakulteta u Mostaru

OBLICI SUDJELOVANJA U IZVRŠENJU KAZNENOG DJELA

U suvremenom kaznenom pravu suučesništvo predstavlja jedan od najznačajnijih instituta. Suučesništvo se može realizirati na više načina. Više osoba može pridonijeti ostvarenju jednog kaznenog djela tako da svi sudionici imaju istu ulogu, tj. zajednički sudjeluju u radnji izvršenja. U tom slučaju svi ovi sudionici pojavljuju se kao učinitelji kaznenog djela. Ovakav oblik sudjelovanja više osoba u ostvarenju kaznenog djela naziva se izvršiteljstvo. U teoriji kaznenog prava suizvršiteljstvo se tretira kao oblik suučesništva, ali redovito se pravi razlika između suučesništva koje obuhvaća suizvršiteljstvo od suučesništva koje obuhvaća drugi oblik participacije u ostvarenju kaznenog djela, tj. poticanje i pomaganje. U prvom slučaju postoji suučesništvo u širem smislu, a u drugo slučaju suučesništvo u užem smislu. Tako, suizvršitelji su osobe koje zajednički ostvaruju radnju izvršenja. Poticatelj je osoba koja navodi drugog na izvršenje kaznenog djela. Pomagač je osoba koja pruža pomoć učinitelju kaznenog djela.

Dakle, suučesništvo je sudjelovanje više osoba u ostvarenju jednog ili više kaznenih djela. Zato je u kaznenom pravu posvećena velika pozornost institutu suučesništva. Kod kaznenog djela postoji, jasno, učinitelj tog djela, ali taj učinitelj najčešće ne sudjeluje sam u izvršenju djela, već uz njega postoji jedna ili više osoba koje pridonose realizaciji djela u obliku poticanja, pomaganja ili suizvršiteljstva. Kada ne bi bile sankcionirane ove radnje, koje participiraju u ostvarenju kaznenog djela pod točno određenim uvjetima, mnoge osobe koje su imale udjela u takvom kaznenom djelu – ostale bi nekažnjene. Kazneno djelo izvršeno u suučesništvu u užem i širem smislu ima povećanu opasnost i zato se ovom institutu posvećuje velika pozornost u teoriji i legislativi. Naš zakonodavac u članku 23. do 26. Kaznenog zakona Federacije BiH normirao je suučesništvo u kaznenom djelu. Granice kaznene odgovornosti i kažnjivosti suučesništva su moderno i sažeto određene. Statistike u mnogim zemljama pokazuje da se najteža kaznena djela (50%-70%) čine u raznim oblicima suučesništva, o kojima smo u tekstu članka dali osnovne pojmove.

Ključne riječi: suučesništvo, forme izvršenja kaznenog djela

UVOD

Ovaj časopis tretira društvena pitanja, a pravo je u tom spektru nezaobilazno. Treba iz jedne široke znanstvene oblasti odabrati reprezentativan institut za obradu. Odabrani institut, odnosno tema bit će iz kaznenog prava, koje zauzima prvo mjesto

među pravnim disciplinama. Dosljedno tome, razmatrat ćemo najkontroverzniji problem kaznenog prava koji se zove suučesništvo u izvršenju kaznenog djela. Taj oblik kriminalne djelatnosti je u stalnom porastu. Ima više formi ovog kaznenog djela, a to su: suizvršiteljstvo, poticanje i pomaganje. Najopasnija kaznena djela uključuju više sudionika u raznim funkcijama. Kaznena politika svake suvremene države s jednakom ozbiljnošću tretira sve oblike suučesništva, jer je to oblik kolektivnog kriminaliteta, koji nastaje na osnovi stjecaja više osoba u ostvarenju jednog ili više kaznenih djela. Tako, ostvarenje jednog određenog kriminalnog rezultata može biti djelo jedne ili više osoba. Kazneni zakon redovito inkriminira društveno opasno djelo jednog učinitelja. Slučajeve u kojima se pored učinitelja u ostvarenju jednog kaznenog djela pojavljuju i druge osobe, čiji se doprinos ne sastoji u neposrednom poduzimanju radnje izvršenja, nego oni s umišljajem pridonose ostvarenju kažnjive posljedice – tada se radi o kaznenom djelu suučesništva.

Udruživanje ljudi radi ostvarenja zajedničkih ciljeva vrši se na svim sektorima društvenog života. Okolnosti da se zajedničkim snagama može postići efekt osnovni je motiv udruživanja i u kriminalnoj sferi. Ovaj realni kriminalni fenomen i bit će predmet naših razmatranja u ovom radu. Prije toga bi trebalo barem letimično baciti pogled na globalno zbivanje u suvremenom svijetu, a neka od njih neminovno reperkutiraju fenomenologiju kriminaliteta. U eri satelita, kompjutera, interneta, početka digitalne TV i virtualne realnosti, genetičkog inženjeringa i još brojnih dostignuća ljudskog uma bilo je za očekivati da će klasični i organizirani kriminalitet tražiti i naći prostor za svoje djelovanje. Rekviziti kojima su se donedavna služili kriminalci već dolaze u kriminalističke muzeje. Pojam kriminalca s tzv. "bijelim ovratnikom" također pripada prošlosti. Samo nabrojanje recentnih metoda kojima se služe kriminalci oduzelo bi prostor predviđen za ovaj članak. Kriminalistika kao egzaktna interdisciplinarna znanost uspješno prati trend pojavnih oblika činjenja zaprečnih djela.

Svako udruživanje pojedinca radi izvršenja jednog ili više protupravnih i sankcioniranih djela predstavlja dodatnu opasnost za svaku društvenu zajednicu. Iako je ova pojava bila uočena i u vrijeme nastanka prvih kaznenih zakona, znanstveno obrađivanje suučesništva započelo je tek kad je kazneno pravo dostiglo relativno razvijenu fazu. Razlozi za to su, pored ostalog, i pravno shvaćanje zakonodavca da sve sudionike u kaznenom djelu treba jednako kazniti. Kazneno pravo kao kulturna nadgradnja robovalo je primitivnim obrascima prošlosti. Zato se i nije osjećala potreba za distinkcijom kaznene odgovornosti više sudionika u kažnjivom djelu.

U suvremenom kaznenom pravu suučesništvo u izvršenju kaznenog djela predstavlja jedan od najznačajnijih instituta. Pojemno određivanje i diferenciranje formi suučesništva nije uvijek lak posao. Produbljena znanstvena analiza ovog kaznenopravnog instituta višestruko je zanimljiva, a valjanost rezultata mjeri se njihovom aplikacijom u legislativi i judikaturi. Utvrđivanje odnosa između pojedinih oblika suučesništva spada u red složenijih teoretskih postupaka, a osobito kada treba utvrditi kriterije za njihovo razgraničenje.

1. OSNOVNA OBILJEŽJA SUUČESNIŠTVA

Kazneno djelo može biti učinjeno od strane jedne ili više osoba. Ako u ostvarenju kaznenog djela sudjeluje više osoba, onda postoji suučesništvo. Osobe uz čije je sudjelovanje izvršeno kazneno djelo nazivaju se suučesnicima. Suučesništvo kao ostvarenja kaznenog djela (*concursum delictum*) smatra se jednim od najsloženijih instituta kaznenog prava. U teoriji kaznenog prava ne postoji jedinstveno gledište o suučesništvu, a često divergentni stavovi i koncepcije pridonose njegovoj složenosti.

Riječ suučesništvo proizlazi iz etimološkog tumačenja toga termina – sudjelovanje više osoba u ostvarenju jednog kaznenog djela. Razmišljanje o suučesništvu počinje od onog fundamentalnog pitanja: kako dolazi do suučesništva i kada sudjelovanje u nekom kriminalnom ponašanju drugog dolazi pod udar kaznenog zakona? Radi lakšeg poimanja složenog fenomena suučesništva možemo od realiteta koji se zbivaju u stvarnosti, u svakidašnjem životu. Naime, čovjek kao socijalno biće, počevši od svoje najranije povijesti, osigurava svoju egzistenciju udruživanjem – kooperacijom. To ima svoju osnovu u praktičnom i psihološkom pogledu. Suvremeni čovjek je pogodnosti udruživanja djelatnosti pretvorio u aksiom svog postojanja. Rezultat zajedničkog djelovanja je veći od aritmetičkog zbroja efekta koji bi na istom djelu bio postignut pojedinačnim učinkom. Dakle, udruživanje i suradnja motivirani su postizanjem zajedničkog cilja. Kada u nekom pothvatu sudjeluje više osoba, to ne znači da je uloga svake od njih jednaka niti da su dali jednak doprinos. Doprinosi pojedinca mogu imati različitu kvantitetu i kvalitativni efekt. Nekada će zbog dominantne uloge pojedinca u kojoj se odvijala suradnja više osoba, konačni rezultat pripisati samo njemu. Ako zanemarimo vanjsku manifestaciju pothvata više udruživanih osoba, onda je moguće izvršiti diferenciranje s obzirom na karakter uloga osoba koje sudjeluju u ostvarenju zajedničkog cilja, odnosno rezultata. Taj karakter uloge pojedinca je u razmjeru s njegovim doprinosom u zajedničkom djelu. Može se reći da, u načelu, razlikovanje počinje na one koji su dali ideju za ostvarenje nekog pothvata, na one koji su pružili psihičku ili materijalnu pomoć glavnom realizatoru i, naravno, na one koji su izvršili finalni akt, tj. ostvarili rezultat.

Svaka kooperativna djelatnost se odvija po stadijima koji u logičkom i faktičnom smislu sukcesivno slijede jedan iza drugog. Prema tome, razlikovanje se može vršiti i s obzirom na moguće stadije do kojih je stiglo ostvarenje tog pothvata. Može se dogoditi da takav pothvat stane na nekoj od faza kroz koje prolazi, ili da dođe do potpune realizacije cilja.

Navedene konstatacije o suradnji u izvankriminalnoj fazi dolaze do izražaja i na kriminalnom planu, s tim što je u organizacijskom pogledu diferencijacija sudionika i u većini slučajeva inkriminirana u kaznenom zakonu. Zakonodavac je točno utvrdio kada pojedini sudionik u kaznenom djelu dolazi pod udar kaznenog zakona. Odredbe o tipičnim oblicima suučesništva nalaze se u općem dijelu kaznenog zakona kao opći institut kaznenog prava.¹

Iz legislativno – tehničkog razloga izdvojeno je u opći dio kaznenog zakona sve ono što se može pojaviti kod većeg broja kaznenih djela. Mogućno je i drukčije rješenje,

¹ Norme općeg dijela kaznenog zakona predstavljaju apstraktna i uopćena pravila o zabranjenim i kažnjivim radnjama.

tj. da se u posebnom dijelu kaznenog zakona razrade pojedini oblici suučesništva kao samostalna kaznena djela ili kao način radnje u pojedinim inkriminacijama. Oba modela se kombiniraju jer nema suučesništva u čistom obliku, bez obzira u kom je dijelu kaznenog zakona predviđeno.

Ovako povučena usporedba između izvankriminalne i kriminalne djelatnosti više osoba u zajedničkom pothvatu je uobičajen pristup radi lakšeg sagledavanja instituta suučesništva. Put do afirmativnog odgovora na brojna pitanja u vezi s pojmom suučesništva nije bio u teoriji kaznenog prava jednosmjernan. Pokazalo se "da je ovaj u praksi jednostavan ljudski čin zapravo veoma kompliciran kaznenopravni problem".² Otud potječu i mišljenja iznijeta u djelima nekih autora da je problem suučesništva nerješiv. Tako, Žirajev 1850. god. piše: "Meni se čini da je stvarno uopće nemoguće konačno rješenje ovog pitanja u znanosti. Zadatak oko koga se vrti ovo pitanje zasnovano je na tlu fotografije, zato je ovaj zadatak uvijek dijelio i odijelit će njezinu sudbinu, tj. nikada neće moći biti konačno riješen".³ O nezadovoljavajućem stanju teoretskog razrađivanja suučesništva pisao je 1881. god. prof. G. E. Kolokolov: "Teorija suučesništva se opravdano smatra za najteži dio kaznenog prava. To je razlog što kriminalisti nisu dosad došli u toj oblasti do koliko-toliko pozitivnih rezultata, iako je za to bilo uloženo mnogo napora".⁴ Sličnu konstataciju iznosi i Birkmayer kad kaže: "Ne može se poricati da se učenje o suučesništvu još nalazi u veoma nezadovoljavajućem stanju, od čega praksa mnogo trpi".⁵ Ova mišljenja potvrđuju i znanstvenici mlađe generacije.

Među pravnim teoretičarima bilo je i takvih koji su smatrali da suučesništvo nije nikakav problem, već čista znanstvena konstrukcija. Prema tome, iz takvih shvaćanja proizlazi da suučesništvo kao poseban kaznenopravni institut nije ni potreban jer samo komplicira subjektivnu odgovornost. Zatim, bez značenja je i činjenica je li kazneno djelo izvršio pojedinac, ili je ono rezultat radnji više osoba. Ta činjenica može biti od utjecaja na strože kažnjavanje, ali ne i za stvaranje posebnog instituta zbog neke specifičnosti u pogledu kaznene odgovornosti.⁶

Bez obzira na tako kontroverzno shvaćanje o suučesništvu u teoriji kaznenog prava, ono je životna činjenica u iskazivanju kriminaliteta sa svojom posebnom opasnošću pa, stoga, i posebna kaznenopravna kategorija koja nužno mora imati i neke specifičnosti u pogledu kaznene odgovornosti. Ovu konstataciju potvrđuju kriminološka istraživanja. Nije prijeporno da kazneno djelo izvršeno od više osoba mijenja karakter društvene opasnosti izvršene radnje. Suučesništvo produbljuje težinu kaznenog djela pri određenim uvjetima.⁷

Kad je posljedica kaznenog djela rezultat djelovanja više osoba, nastaje neophodnost da se odredi krug osoba koje mogu i koje su dužne odgovarati. Granice i osnove odgovornosti tih osoba razmjernje su njihovoj opasnosti za društvo, karakteru

² Dr. Lj. Jovanović: *Pogledi i shvaćanja o suučesništvu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 1974., str. 73

³ Navedeno prema: A.N. Trajninu, *Učenje o suučesništvu*, Beograd, 1849., str. 6

⁴ Navedeno prema: A.N. Trajninu, isto, str. 6.

⁵ Navedeno prema: A.N. Trajninu, isto, str. 7.

⁶ v. Dr Lj. Jovanović, isto, str. 74.

⁷ V. P. F. Teljnov: *Otvestvenost za součastie v prestuplenii*, Jur. literatura, Moskva, 1974., str. 18-19

i stupnju suučesništva. Pritom treba imati u vidu pravno relativne individualne osobitosti pojedinih suučesnika. Institut suučesništva daje mogućnost da se riješe svi naprijed istaknuti zahtjevi. Budući da je suučesništvo vrlo rasprostranjen oblik kriminalne djelatnosti, onda je razumljivo od kolikog je značenja inkriminacija suučesništva u kaznenom zakonodavstvu.

Suučesništvo kao pravni fenomen poznavalo je i kazneno zakonodavstvo razvijenih robovlasničkih i feudalnih država, ali zbog predviđanja jednake odgovornosti za sve sudionike u kaznenom djelu ona nisu imala posebne odredbe o ovom institutu. Zapravo, institut suučesništva u današnjem smislu riječi počeo se razvijati u razdoblju relativno razvijenog kaznenog prava kao znanstvene discipline. Značajan doprinos tome dale su francuska i njemačka pravna doktrina. Intenzivnija obrada instituta suučesništva počinje donošenjem prvih kodifikacija kaznenog zakonodavstva koncem XVIII. i početkom XIX. vijeka. Aktualnost ovog instituta naročito je porasla s proučavanjem subjektivne kaznene odgovornosti koju je postavila klasična škola kaznenog prava. Prema stajalištu ove škole, "suučesništvo nije slučajni stjecaj djelatnost nekoliko osoba, niti je djelatnost nekoliko osoba koja bi bila obvezno zasnovana na prethodnom sporazumu. Između suučesnika mora postojati subjektivna veza."⁸

Prema mišljenju koje zastupa Garraud: "Suučesništvo je voljno učešće u radnji izvršenja kaznenog djela, započetog ili završenog od nekog drugog".⁹ Prema S. Franku: "Suučesništvo je zajedničko činjenje i sporazumno skrivljeno sudjelovanje više osoba pri izvršenju jednog kažnjivog djela tako da svaka od tih osoba preuzme radnju kažnjivog djela ili ma koju drugu u okviru i u vrijeme izvršenja djela".¹⁰ Ova definicija potpuno ističe sve bitne elemente suučesništva. Kod određivanja pojma suučesništva postoje mišljenja da treba konstruirati dvije posebne definicije. Prva bi definicija obuhvatila obilježja koja su svojstvena svim formama zajedničke umišljajne radnje, a druga definicija bi se odnosila samo na suučesnike koji potiču ili pružaju pomoć glavnom učinitelju.¹¹ Naravno da treba pojmovno razlikovati dva vida suučesništva, suučesništva u širem i užem smislu, ali konstruiranje složenih definicija nema znanstveno i praktično opravdanje. Evidentno je da suučesništvo crpi svoju protupravnost u kaznenom djelu u kojem sudjeluje. U tom smislu se izjašnjava i njemačka pravna doktrina: "Suučesništvo nije protupravno samo po sebi, već se određuje protupravnošću glavne radnje".¹² Ova gledišta već imaju čvrsto uporište u kaznenom zakonodavstvu. Ipak, gledano u cjelini, ne postoje dvije države koje u svom zakonodavstvu pitanje suučesništva normiraju na sličan način. Upravo zato postoji permanentni i praktični interes za ovaj problem.

Kod proučavanja suučesništva polazi se od toga da suučesništvo predstavlja ne samo poseban oblik izvršenja kaznenog djela već i poseban oblik kriminaliteta – tzv. kolektivni kriminalitet. Kako se u stvarnosti kaznena djela često vrše od strane više osoba, "kazneni zakon, praksa i teorija uvijek su posebnu pozornost posvećivali

⁸ J. Crnogorčević, *Oblici suučesništva i oblici suučesnika*, "Arhiv za pravne i društvene nauke", br. 4/1948, str. 77.

⁹ Garraud, *Traite theorique et pratique penal francais*, Paris, 1913., Tom III, par. CLXII, str. 891.

¹⁰ Dr. S. Frank, *Teorija kaznenog prava*, Opći dio, Zagreb, 1953., str. 179

¹¹ v. F. G. Burčak, *Učeniči o součastii po ugovornom pravu*, "Naukova дума" Kiev, 1969., str. 11.

¹² Maurach, *Deutsches Strafrecht*, Allgemein Teil, 1954., str. 540.

pojavama kad u izvršenju nekog kaznenog djela sudjeluje više osoba. Spravom se u samoj toj činjenici gleda društveno opasniji čin negoli u slučaju kad je kazneno djelo izvršio jedan sam izolirani pojedinac. Ta komunikacija zločinačke energije podiže razinu društvene opasnosti djela.¹³ Statistički podaci pokazuju da se 61,3% kaznenih djela izvršenih u suučesništvu odnosi na učinitelja starosne dobi od 14 do 25 godina. U tome se ogleda i posebna dimenzija opasnosti suučesništva u kaznenom djelu.¹⁴ Taj omjer udjela mladih delinkvenata u suučesništvu ima i dodatna sociološka objašnjenja.

Suučesništvo, kao što i sam naziv kaže, označava sudjelovanje više osoba u nekom konkretnom kaznenom djelu. Ali, za postojanje suučesništva u kaznenopravnom smislu, pored sudjelovanja više osoba, traži se kao nužan uvjet da između osoba koje sudjeluju u izvršenju kaznenog djela postoji objektivna i subjektivna veza.¹⁵ Smisao objektivne veze sastoji se u tome što svaki suučesnik mora poduzeti neku djelatnost kojom pridonosi ostvarenju djela. Dakle, doprinos mora biti evidentan u tom smislu što oni potiču ili unaprjeđuju djelatnost koja vodi k ostvarenju određenog kaznenog djela. Suučesnik daje svoj doprinos izvršenju kaznenog djela tek onda ako je to djelo ostvario u zajedništvu s glavnim učiniteljem. Suučesnici na izvjestan način sjedinjuju svoju djelatnost u pravcu izvršenja kaznenog djela.¹⁶ Sve radnje koje poduzimaju suučesnici, bez obzira odvijaju li se one istodobno i na istom mjestu, ili ne, moraju biti tako povezane da vode istom cilju, odnosno prouzrokovanju zapriječne posljedice. Pritom je nužno da između posljedice kaznenog djela i svake od poduzetih radnji mora postojati uzročna veza. Problem uzročnosti za suučesništvo predstavlja jedno od bitnih ishodišta. Doprinos u nekom kaznenom djelu druge osobe uvijek se ocjenjuje s aspekta kauzaliteta, naravno, zavisno od prihvaćene teorije uzročnosti.

Sljedeće važno obilježje suučesništva je subjektivna veza više osoba koje sudjeluju u izvršenju kaznenog djela. Subjektivna sveza se sastoji u tome što kod svih suučesnika mora postojati svijest o zajedničkoj djelatnosti usmjerenoj na izvršenje određenog kaznenog djela.¹⁷ Subjektivna sveza se očituje u postojanju određenog unutarnjeg odnosa između suučesnika, a to je svijest o spajanju svoje djelatnosti s protupravnom djelatnošću druge osobe. Prof. Piontkovski smatra da subjektivna veza obuhvaća i uzajamno poznavanje najmanje dvije osobe koje sudjeluju u kriminalnoj radnji.¹⁸ Ukoliko riječ "uzajamno" označava osobno poznavanje u oba smjera, onda je ovaj kriterij neprihvatljiv. Učinitelj kaznenog djela ne mora biti suučesnicima individualno poznat, odnosno određen, ali oni moraju znati krug osoba kojima on pripada. U realnosti, u najvećem broju slučajeva osobe koje sudjeluju u izvršenju djela individualno se međusobno poznaju.¹⁹ Dakle, osobno poznavanje suučesnika može i ne mora postojati. Kod nekih kaznenih djela međusobno poznavanje u načelu ne smije postojati, ako npr. kod špijunaže, prodaje droga, zavjere itd., dok će kod drugih biti

¹³ Dr. F. Bačić, *Krivično pravo*, Opći dio, Zagreb, 1978., str. 321.

¹⁴ v. P. F. Teljnov: isto, str. 27.

¹⁵ v. N. Srzentić - Dr. A. Stajić, Dr. Lj. Lazarević, *Krivično pravo*, SFRJ, Opšti deo, IX izdanje, Beograd, 1978., str. 226.

¹⁶ v. J. Crnogorčević, isto, str. 506.

¹⁷ v. Dr. Lj. Jovanović, isto, str. 220.

¹⁸ Navedeno prema: F. G. Burčak, isto, str. 49.

¹⁹ Navedeno prema: F. G. Burčak, isto, str. 50.

obvezno, kao npr. silovanje, teške krađe itd. Neki teoretičari smatraju da suučesništvo postoji i tamo gdje dođe do slučajnog sjedinjavanja djelatnosti osoba u izvršenju kaznenog djela, pod uvjetom da te osobe teže istom cilju.²⁰ Ovdje se, kao što vidimo, zanemaruje subjektivna veza između osoba koje sudjeluju i suučesništvo se svodi na slučajni stjecaj krivaca. Neprihvatljivo je i stajalište po kojem se pretpostavlja dogovor među suučesnicima, jer se tako sužava pojam suučesništva.

Suučesništvo se može realizirati na više načina. Na primjer, više osoba može pridonijeti ostvarenju jednog kaznenog djela tako da svi sudionici imaju istu ulogu, tj. zajednički sudjeluju u radnji izvršenja. U tom slučaju svi ovi sudionici pojavljuju se kao učinitelji kaznenog djela. Ovakav oblik sudjelovanja više osoba u ostvarenju kaznenog djela naziva se suizvršiteljstvo. Izvršiteljstvo, odnosno suizvršiteljstvo je primarno za prouzrokovanje kažnjive posljedice, a svi drugi oblici sudjelovanja u tom djelu samo na posredan način pridonose njegovom ostvarenju. Premda se u teoriji kaznenog prava suizvršiteljstvo tretira kao oblik suučesništava, redovito se pravi razlika između suučesništava koje obuhvaća i suizvršiteljstvo od suučesništava koje obuhvaća drugi vid participacije u izvršenju kaznenog djela – poticanje i pomaganje. U prvom slučaju postoji suučesništvo u širem smislu, a u drugom slučaju suučesništvo u užem smislu. Suizvršiteljstvo se u svim kaznenim zakonodavstvima jednako tretira kao i izvršiteljstvo. Ipak, pravna teorija pridaje veliko značenje obradi pojma izvršiteljstva, odnosno suizvršiteljstva zbog toga što je problematika suučesništva usko vezana za izvršiteljstvo.²¹

Prije nego pristupimo razmatranju pojedinih oblika suučesništva može se zaključiti da se, s obzirom na ulogu koju mogu pojedine osobe imati u izvršenju kaznenog djela, razlikuju tri vrste suučesnika:

Suizvršitelj, poticatelj i pomagači. Tako, suizvršitelji su osobe koje zajednički ostvaruju radnju izvršenja, poticatelj je osoba koja navodi drugog na izvršenje kaznenog djela, pomagač je osoba koja pruža pomoć učinitelju kaznenog djela.

2. SUUČESNIŠTVO U UŽEM I ŠIREM SMISLU

Imajući u vidu "djelatnost koje poduzimaju suučesnici u izvršenju kaznenog djela, može se uočiti da postoje dvije različite kategorije. Jednu kategoriju čine one osobe koje poduzimaju takve djelatnosti koje ulaze u sastav radnje izvršenja, tj. kojima se prouzrokuje posljedica kaznenog djela. Drugu kategoriju, pak, čine one osobe koje poduzimaju takve djelatnosti koje ne ulaze u sastav radnje izvršenja i kojima se ne prouzrokuje posljedica djela, ali kojima se pridonosi ostvarenju djela time što se omogućava da radnja bude što uspješnije izvršena a posljedica što sigurnije proizvedena. Prvu kategoriju čine suizvršitelji, a drugu poticatelji i pomagači.²² Sukladno s navedenom kategorizacijom suučesnika u kaznenopravnoj znanosti izgrađena su dva posebna instituta: institut izvršiteljstva, odnosno suizvršiteljstva i

²⁰ v. P. F. Teljnov, *Subjektivnije priznaki součastija*, "Soc. zakonitosti", No 5/1973, Moskva, str. 40.

²¹ v. N. Srzentić i dr. N. Staji, *Krivično pravo FNRJ*, Opšti deo, Beograd, str. 222.

²² Dr. Lj. Jovanović, isto, str. 222.

institut suučesništva. Institut suučesništva obuhvaća samo poticanje i pomaganje. Suizvršiteljstvo se u kaznenom pravu tretira kao izvršiteljstvo, ali je u teoriji kaznenog prava i ono uključeno u pojam suučesništva. Tako su stvorena dva pojma suučesništva koja odražavaju i dva posebna oblika, i to: suučesništvo u užem i suučesništvo u širem smislu.

Suučesništvo u užem smislu pretpostavlja egzistenciju neposrednog učinitelja, ili više učinitelja. Taj učinitelj mora se smatrati i učiniteljem kaznenog djela, jer nije dovoljno da je on samo učinitelj radnje. To znači da on mora ostvariti sve objektivne i subjektivne elemente kaznenog djela. Prema tome, za postojanje suučesništva u užem smislu potrebno je da postoji netko čije je ponašanje kriminalno, koji je zašao u kažnjivu zonu, bilo da je dovršio kazneno djelo ili kažnjiv pokušaj ili kažnjivu pripremnu radnju. Nije potrebno da je taj učinitelj i kazneno odgovoran. S druge strane, kao suučesnik može se pojaviti i osoba koja nije kazneno odgovorna. Specifičnost suučesništva u užem smislu sastoji se u tome što pojedine osobe neposredno ne sudjeluju u izvršenju radnje koja predstavlja objektivnu stranu kaznenog djela, već ostvaruju uvijete, omogućavaju njegovo ostvarenje.

2.1. Izvršiteljstvo

Izvršiteljstvo će postojati kada samo jedna osoba ostvaruje biće kaznenog djela. Na prvi pogled određivanje pojma učinitelja ne predstavlja problem jer se redovito misli na onu osobu koja dolazi pod udar zakona i da je upravo nju imao u vidu zakonodavac kada je inkriminirao neku opasnu radnju. Pravna teorija o pojmu učinitelja poznaje dva shvaćanja. Jedno je ekstenzivno, a drugo restriktivno. Po ekstenzivnom shvaćanju, počinitelj bi bio svaki onaj koji je dao svoj doprinos ostvarenju kaznenog djela u obliku uzroka - *conditio sine qua non*, bez obzira da li se ta radnja sastoji u neposrednom prouzrokovanju posljedice ili u radnji poticanja.²³ Ideja je vezana za teoriju ekvivalencije, tj. teoriju jednakih uvjeta, po kojoj je jedna osoba uzrok određenoj kriminalnoj posljedici, ako bez njezinog doprinosa do te posljedice ne bi došlo u konkretnom obliku. Ova koncepcija ne razlikuje uzroke od uvjeta i u tom je njezina slabost. Po ekstenzivnom shvaćanju, učinitelj je i svaki suučesnik isto kao i onaj koji posredno poduzima radnju izvršenja i prouzrokuje posljedicu kaznenog djela. Ovakav širok pojam učinitelja je polazna osnova za teoriju o samostalnoj prirodi suučesništva. Teško je zamisliti kriminalno - političke razloge koji bi favorizirali tako prošireno shvaćanje pojma učinitelja kaznenog djela.

Po restriktivnom shvaćanju pojma učinitelja kaznenog djela, učiniteljem se smatra ona osoba koja je izvršila radnju koju zakon određuje kao radnju izvršenja određenog kaznenog djela. Sve druge osobe koje su poduzele radnje koje su uvjetovale nastupanje posljedice imale bi svojstvo suučesništva.²⁴ U zakonodavstvu prevladava restriktivni pojam učinitelja. To vidimo u oslanjanju zakonodavca na tzv. subjektivnu redakciju u određivanju pojedinih bića kaznenog djela, prema kojoj je kazna usmjerena na neposrednog učinitelja kaznenog djela. Odredbe o suučesništvu u kaznenom

²³ v.N. Srzentić, dr. A. Stajić, dr. Lj. Lazarević, isto, str. 269.

²⁴ v.N. Srzentić, dr. A. Stajić, dr. Lj. Lazarević, isto, str. 269.

zakonodavstvu sužavaju područje kažnjivosti. Bez tih odredaba i pomagač bi bio kažnjiv kao učinitelj, a to upravo većina zakonodavstva ne prihvaća.

Pojam počinitelja u smislu međunarodnog kaznenog prava i učinitelja u smislu nacionalnog kaznenog prava nisu identični. Obojica ostvaruju biće konkretnog kaznenog djela i u tom pogledu su neosporni učinitelji. Ali, duboka razlika među njima sastoji se u tome što oni ostvaruju različita bića kaznenog djela. Jedan ostvaruje biće kaznenog djela iz općeg kriminala, a drugi, biće međusobnog kaznenog djela.²⁵

Korištenje druge osobe za izvršenje kaznenog djela predstavljalo je problem za teoriju kaznenog prava, jer su postojala velika razilaženja u pogledu utvrđivanja: Tko je učinitelj, je li osoba koja je faktički učinila djelo, ili osoba koja se s njom poslužila? Kaznena zakonodavstva koja su kaznenu odgovornost suučesnika regulirala na načelima ekstremne akcernoosti bila su prinuđena pribjeći pravnoj konstrukciji posrednog počinitelja. Tako je smatran posrednim učiniteljem svaki onaj koji se za izvršenje kaznenog djela poslužuje drugom osobom, pod uvjetom da posredni učinitelj hoće kazneno djelo kao svoje. Ovako shvaćeno posredno izvršiteljstvo zamjenjuje uvijek poticanje, a često i pomaganje.²⁶ Prof. T. Živanović smatra da su teorija posrednog počinitelja i s njom njezin oslonac teorija prekida uzročne veze bile neznatno fundirane. Obje teorije su bile najprije izričito ozakonjene u projektima njemačkog KZ iz 1913. god. (par. 33) i 1919. god. (par. 26) i zatim u vrlo kratkom roku odbačene u projektu KZ iz 1927. god. zbog njihove nelogičnosti i proturječnosti sa suštinom uzročnosti i izvršenju.²⁷

Kod naših kriminalista postoje podijeljena mišljenja o nužnosti postojanja posrednog izvršiteljstva. Međutim, prema postojećim KZ, nema mjesta dvojbi.²⁸ U slučaju kad se netko posluži drugom osobom kao oruđem za izvršenje kaznenog djela, a ova osoba nije svjesna svoje uloge ili je prisiljena izvršiti kazneno djelo za drugoga - u ovim slučajevima učinitelj kaznenog djela je osoba koja se poslužila drugom osobom kao svojim oruđe, jer kod faktičkog učinitelja radnje nedostaje svjesna i voljna djelatnost. Isto načelo važi i u slučajevima kada se za izvršenje kaznenog djela koriste neuračunljive osobe i osobe koje se nalaze u neotklonjivoj zabludi.²⁹

2.2. Suizvršiteljstvo

Ako više osoba sudjeluje u radnji izvršenja ili na drugi način zajednički učine kazneno djelo, smatraju se suizvršiteljima. Suizvršiteljstvo je poseban oblik sudjelovanja u kaznenom djelu, koji je opće prihvaćen, ali različito tretiran u zakonodavstvu. Neka zakonodavstva ne sadrže izričite odredbe o suizvršiteljstvu (npr. francuski KZ iz 1810. god., švicarski KZ iz 1937. god. i dr.), jer se smatra da sve što je predviđeno za učinitelja važi za suizvršitelja. To stajalište podržava i određen krug

²⁵ v. N. Trajnin, *Krivična odgovornost hitlerovaca* /predao B. Janković/, Beograd, 1974., str. 72.

²⁶ v. Dr. Lj. Jovanović, isto, str. 13. - 15.

²⁷ v. Dr. T. Živanović, *Sistem rasprave o sistemu krivičnog prava*, Beograd, 1966., str. 21. - 25.

²⁸ v. Dr. B. Zlatarić, *Napomene o suučesništvu u novom Krivičnom zakoniku* "Arhiv za prav. i društ. nauke" 1/1951, str. 123.

²⁹ v. Dr. Lj. Jovanović, isto, str. 229.

teoretičara. Tako Hippel daje jedinstvenu definiciju za učinitelja i suizvršitelja, koja glasi: "Izvršitelj, odnosno suizvršitelj je onaj koji poduzima radnju izvršenja ..." ⁸⁰ Neka zakonodavstva sadrže posebne odredbe o suizvršiteljstvu (npr. njemački KZ iz 1871. god., nizozemski KZ iz 1881. god., čehoslovački KZ iz 1961. god. i dr.).

Za postojanje suizvršiteljstva potrebno je da postoji objektivna i subjektivna sveza između osoba koje poduzimaju radnju izvršenja kaznenog djela. Objektivna sveza se sastoji u poduzimanju djelatnosti od strane svake osobe koja ulazi u pojam radnje izvršenja kaznenog djela, tj. djelatnosti koje vode ka prozrokovanju posljedice, dok se subjektivna sveza sastoji u postojanju svijesti kod svih učinitelja da zajednički izvode radnju izvršenja. Sukladno tome, "svijest o zajedničkoj suradnji kod suizvršiteljstva nije vinost, a još manje umišljaj u kaznenopravnom smislu. Svijest o suradnji je samo svijest o zajedničkoj akciji, a njihova vinost treba da se sastoji u određenim psihičkim odnosima svakog suizvršitelja prema posljedici kaznenog djela." ⁸¹ U prilogu ovom govori i sudska praksa koja nailazi na različite oblike suizvršitelja u jednom kaznenom djelu. Kada se radi o *delictum proprium*, ista svojstva mora imati i suizvršitelj. Tako, osoba koja nije državni službenik, ne može biti suizvršitelj kažnjivog djela protiv službene dužnosti.

Na VII. međunarodnom kongresu za kazneno pravo, koji je održan u Ateni 1957. god., usvojena je definicija za suizvršiteljstvo, koja glasi: "Suizvršitelji su oni koji su zajednički izvršili radnju izvršenja u namjeri da učine kazneno djelo". ⁸² Dakle, uvijek se kao uvjet za suizvršiteljstvo traži da više osoba sudjeluju u radnji izvršenja kaznenog djela i da se svaka osoba pojavljuje kao njegov učinitelj. Sporazum je bitan za postojanje suizvršiteljstva, ali postoje i suprotna gledišta. Kod suizvršiteljstva postoji osnovno pravilo da suizvršitelj može biti samo onaj tko može biti i samostalan učinitelj toga djela.

2.3. Poticanje

Poticanje je najčešći oblik suučesništva. "Tko drugog s umišljajem potiče da učini kazneno djelo, kaznit će se kao da ga je sam učinio". Ovu formulaciju sadrži članak 24. stavak 1. nacrtu KZ FBiH. Iz ovakve zakonske definicije, koja je prevladavajuća i u pravnoj doktrini, može se zaključiti da je poticanje umišljajno navođenje nekoga da učini određeno kazneno djelo. Za poticanje se traži umišljaj, iako je moguće da postoji i nehajno poticanje, koje prema zakonu nije kažnjivo. Poticatelj je onaj koji s umišljajem kod druge osobe izazove ili učvrsti odluku na ostvarenje kaznenog djela, ako ova tu odluku sprovede ili učini kažnjiv pokušaj ili kažnjivu pripremnu radnju. Poticatelj mora biti svjestan i samog djela na koje drugog navodi, jer je poticanje usmjereno na određeno kazneno djelo. To, ipak, ne znači da umišljaj poticatelja mora biti konkretiziran isto kao i umišljaj učinitelja. Dovoljno je da se umišljaj poticatelja i potaknutog podudaraju u odnosu na bitni sadržaj kriminalnog ponašanja, a to su

⁸⁰ Hippel, *Deutsches Stracht*, Band II, Berlin, 1930. str. 454.

⁸¹ Dr. J. Tahović, *Krivično pravo*, Opšti deo, Beograd, 1957.

⁸² v. Luis Jimenez de Asua, *Sintetički referat o suučesništvu na VII. međunarodnom kongresu za krivično pravo*, Atena, 1957.

okolnosti koje su sastavni dio zakonskog bića kaznenog djela.³³ Da bi se mogla djelatnost neke osobe smatrati poticanjem, potrebno je da se navođenje, poticanje - s gledišta uzročnosti pojavljuje kao uzrok odluke za ostvarenje kaznenog djela. To znači da odluka potaknutog treba biti posljedica navođenja. Zato "nema poticanja ako se kod drugoga stvara samo određeno raspoloženje koje sa svoje strane stvara kod njega odluku za ostvarenje kaznenog djela."³⁴

Metode i sredstva kojima se može izazvati ili učvrstiti odluka kod drugoga da izvrši kazneno djelo su različiti i umnogome zavise od subjektivnih osobitosti osobe koja nastupa u ulozi poticatelja i potaknutoga, kao i karakter njihovih odnosa. Poticanje, odnosno navođenje može se vršiti svakom radnjom koja je adekvatna da kod drugog izazove ili učvrsti već postojeću odluku činjenja određenog kaznenog djela. Zakonodavac, u pravilu, ne navodi sredstva poticanja ni limitativno ni egzemplarno.

2.4. Pomaganje

Pomaganje je umišljajna radnja kojom se pomaže učinitelju da ostvari određeno kazneno djelo. Prema tome, pojam pomaganja karakterizira umišljajno pridonošenje učinitelju, koji već ima formiranu odluku da realizira jedno konkretno kazneno djelo. Pravilna definicija pojma pomaganja treba obuhvatiti sve naprijed istaknute elemente. Postoji čitava lepeza definicija pomaganja koje se u biti svode na zaključak da je "pomaganje umišljajno pružanje pomoći izvršitelju djela koje je on izvršio."³⁵ Pomaganje predstavlja dopunu izvršenja kaznenog djela i zato ono mora biti učinjeno do ostvarenja kaznenog djela. Pružanje pomoći poslije ostvarenja kaznenog djela /auxilium post delictum/ ne spada pod pojam pomaganja, već se radi o doticanju s kaznenim djelom i kažnjava se samo ako je za takvu djelatnost predviđena kazna u posebnom dijelu kaznenog zakona.³⁶ Za pojam pomaganje potrebne su određene pretpostavke na strani učinitelja kaznenog djela. Da bi se moglo govoriti o pomaganju, potrebno je da kod učinitelja postoji čvrsta odluka da izvrši kazneno djelo, koju je on donio samoinicijativno. Vrijeme poduzimanja radnje pomaganje je vrlo značajna činjenica na osnovi koje se vrši razgraničenje između pomaganja i poticanja. Ako bi radnja pomaganja bila poduzeta prije nego što je učinitelj donio odluku da izvrši određeno kazneno djelo, takva radnja bi predstavljala poticanje. Za postojanje pomaganja ne traži se da učinitelj kaznenog djela zna za djelatnost pomagača i zbog toga nije potreban sporazum ili prethodi sporazum o pomaganju. Prema Listu, svijest pomagača treba sadržati: predstavu o djelovanju drugog na ostvarenju kažnjivog djela, predstavu o vlastitom djelovanju na stvaranju uvjeta za izvršenje kaznenog djela od strane druge osobe i predstavu da se djelovanjem pomaže, podržava, podupire tuđe djelo, kažnjivo djelo.³⁷ Pomoć se mora učinitelju pružiti prije i u vrijeme izvršenja kaznenog djela i zato naknadna pomoć ne predstavlja suučesništvo, jer nije

³³ *Komentar krivičnog zakonika SFRJ*, Savremene administracije, Beograd, 1978., str. 134.

³⁴ Dr. J. Tahović, isto, str. 126.

³⁵ Dr. F. Bačić, isto, str. 126.

³⁶ v. Dr. M. Dolenc i dr. A. Maklecev, *Sistem krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije*, Beograd 1935., str. 173.

³⁷ v. Dr. Franc von Liszt, *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Berlin, 1891., str. 229.

sudjelovanje u prouzročenju posljedice. Naknadna pomoć može eventualno predstavljati neko samostalno kazneno djelo ukoliko nije unaprijed obećano.³⁸

Literatura

- [1] Dr. F. Bačić, *Krivično pravo*, Opći dio, Zagreb, 1978.
- [2] F. G. Burčak, *Učenici o součastii po ugovornom pravu*, "Naukova duma" Kiev, 1969.
- [3] Dr. M. Dolenc i Dr. A. Maklecev, *Sistem krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije*, Beograd 1935.
- [4] J. Crnogorčević, *Oblici saučesništva i oblici saučesnika*, "Arhiv za pravne i društvene nauke", br. 4/1948
- [5] Dr. S. Frank, *Teorija kaznenog prava*, Opći dio, Zagreb, 1953.
- [6] Garraud, *Traite theorique et pratique penal francais*, Paris, 1913.
- [7] Hippel, *Deutshes Strcht*, Bandll, Berlin, 1930.
- [8] Dr. Lj. Jovanović: Pogledi i shvaćanja o suučesništvu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 1974.
- [9] Dr. Franc von Liszt, *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Berlin, 1891.
- [10] Maurach, *Deutsches Strafrecht*, Allgemein Teil, 1954.
- [11] N. Srzentić - dr. A. Stajić- dr. Lj. Lazarević, *Krivično pravo, SFRJ*, Opšti deo, IX. izdanje, Beograd, 1978.
- [12] N. Srzentić i Dr. N. Staji, *Krivično pravo FNRJ*, Opšti deo, Beograd
- [13] Dr. J. Tahović, *Krivično pravo*, Opšti deo, Beograd, 1957.
- [14] P. F. Teljnov: Otvestvenost za součastie v prestuplenii, Jur. literatura, Moskva, 1974.
- [15] P. F. Teljnov: Subjektivnije priznaki součastija, "Soc. zakonitosti", No 5/1973, Moskva
- [16] A. N. Trajnin, *Učenje o suučesništvu*, Beograd, 1849.
- [17] A. N. Trajnin, *Krivična odgovornost hitlerovaca* - preveo B. Janković Beograd, 1974.
- [18] Dr. B. Zlatarić: Napomene o saučesništvu u novom Krivičnom zakoniku "Arhiv za prav. i društ. nauke" 1/1951
- [19] Dr. T. Živanović, *Sistem rasprave o sistemu krivičnog prava*, Beograd, 1966.

³⁸ v. Dr. M. Dolenc, op. cit. str. 82-86.

FORM OF PARTICIPATING IN CRIMINAL OFFENCE REALIZATION

Summary

Participating in a criminal offence is one of the most important institutes in modern Criminal Law. It can be realized in a number of ways. A number of person can contribute to carrying out a criminal offence so that all the participants play the same role, that is, that all the participants take part in the act of realization. In that case all these accomplices appear as doers of a criminal offence. This form of several person participating in a criminal offence realization is called commitment. In the theory of Criminal Law co-committing is treated as a form of participation, but a difference is regularly made between the participating which comprises another form of participation in criminal act commitment, this is, aiding and abetting. In the first case there is participating in a broader sense of the word, whereas in the second case there is participating in the narrower sense. Thus, co-accomplices are persons who participate in realizing the criminal offence together. An initiator is a person who urges another person to carry out a criminal offence. An assistant is a person who helps the doer of a criminal offence.

According to the aforesaid, collaboration is participating of more persons in commitment of one or more criminal offences. That is why a great attention is paid in Criminal Law to the institute of accomplices. In criminal offences, there is, of course, the doer of that offence, but that does most often do not participate alone in the commitment, but together with him there are one or more persons who contribute realization of the offence in the form of abetting, aiding or collaboration. When these actions would not be sanctioned, the participants who participate in carrying out a criminal offence under strictly determined conditions, many persons who participated in such a criminal offence – would never be punished. Criminal offence committed in collaboration in both narrow and broad sense, carries an increased danger, and that is the reason why great attention is paid to it in both theory and legislation. Our legislator standardized accomplice in a criminal offence by the articles 23 to 26 of the Criminal Law of the Federation of Bosnia and Herzegovina. Limits to criminal liability and to participation punishment are determined in modern and condensed way. Statistics in many countries show that most serious criminal offences (50% - 70%) are done in different forms of participation, on which we have given the most fundamental concepts in the text of this article.